

ikke uden talent. Den polstrede Ugle er et godt eksempel, og et eksempel til efterfølgelse. Den er netop kommet i nyt optryk (med moderne ud-

derefter udgiverens kommentarer. Den er ofte befriende, altid vittige og i det store og hele drøbende for en holdning til kunsten, som ikke er

er paa bindet). Vi anbefaler den til to slags læsere: 1) læsere, som frygter lyrik, og 2) læsere, som skriver lyrik.

sund: Passiv ærbødighed. Paa den ene side viser antologien (bedre end nogen kronik), hvad det er de moderne digtere gør oprør imod hos

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Zurückbleiben. Tryk 1943–2001*

Autor(in)/
author: Erik M. Christensen

Kapitel/
chapter: »Ibsens anarkisme og norsk«

In: Christensen, Erik M.: *Zurückbleiben. Tryk 1943–2001*. Berlin: Nordeuropa-Institut, 2001

ISBN: 3–927229–04–0

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 6

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 332–337

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin und Autoren.

© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and authors.

Ibsens anarkisme og norsk

Professor Preben Meulengracht, Oslo, skriver i den danske avis *Jyllands-Posten* den 5. april 1994 meget smukt om den nye litteraturhistorie, *Norsk litteratur i tusen år* (1994). Til slut hedder det endda:

Denne norske litteraturhistorie, der i så høj grad også har et nordisk perspektiv, hæver sig i det hele taget, både i faglig kvalitet og veloplagt engagement, som den bedste litteraturhistorie, der er skrevet i Skandinavien i mange år.

Jeg har ikke haft lejlighed til at gennemarbejde det nye værk, men jeg har læst dets indledning og enkelte afsnit, og jeg kan umiddelbart forstå den stærke sympati, som ikke mindst begrundes i Bjarne Fidjestøls afsnit om den norrøne fælleslitteratur, som jo også er Preben Meulengrachts eget videnskabelige speciale, hvor han taler med særlig og anerkendt vægt.

Også Asbjørn Aarseths kapitel om tidsrummet mellem 1864 og 1905 fremhæves som spændende og nyt, og det er til dette kapitel jeg finder en barsk kommentar påkrævet. Her behandles jo Norges største digter, hvis det må være en dansker i Berlin tilladt at sige det rent ud, som det er: Henrik Ibsen kan man se langvejs fra, og hans værk kan man ikke undgå at se. Der findes derfor også adskillige opfattelser af værket og af dets enkelte tekster, ja der eksisterer både i henseende til helheden og til dens enkelte dele direkte modstridende opfattelser, som vi véd. Dette er ikke mærkeligt, det samme eller noget lignende gælder jo alle verdenslitteraturens betydelige tekster. Forklaringen er den meget enkle, at vi ser, hvad vi kan se; vi forstår i en tekst, hvad vi kan se i forhold til de kontekster, som er os bekendte og som forekommer os relevante i den givne sammenhæng – således som den er givet for os. Jeg er gammel ven og beundrer af Asbjørn Aarseth og af hans højt norske commonsense, og jeg véd, at han deler denne litteraturteoretiske grund-

opfattelse med mig. Den har fundet sin teoretiske formulering for mange år siden, og den er også præciseret af mig i den af ham og Atle Kittang udgivne *Hermeneutikk og litteratur* (1979).

Aarseth sammenfatter sit politiske syn på Ibsens forfatterskab således:

Etter kvart som litteraturen vart mobilisert i den politiske kampen som kvess-te seg til, fjerna Ibsen seg frå politikken. Hans innstilling var ekstremt individualistisk, og i politiske spørsmål var han anarkist. Det statslause samfunnet, der individet kunne få utfalde seg maksimalt, var det han ville gå inn for. Brandes kunne ikkje følge han så langt. Ein leiar i frigjeringskampen hadde taktiske omsyn å ta. Diktaren stod friare, slik Kierkegaard hadde vist at det tenkjande mennesket måtte stille seg. [Norsk 308]

* * *

Denne forståelse af Henrik Ibsen stammer fra Georg Brandes. Det er Brandes, der har etableret den faste forbindelse mellem Ibsen og Kierkegaard, som Ibsen selv har dementeret, og det er Brandes der har haft held til at knæsesætte sin karakteristik af Henrik Ibsen som »ekstremt individualistisk«. Når Asbjørn Aarseth således benytter betegnelsen »anarkist« som en ekstrem form for individualistisk kendetegn, så ligger han midt i den til dato i Norge herskende tradition efter Georg Brandes.

Vi har imidlertid i dag midler til at se anderledes på helheden i Henrik Ibsens værk, hans poetik og hans enkelte digtninge. Georg Brandes var liberalist, som Sven Møller Kristensen har påvist i en velkendt monografi, og han var i højeste grad påvirket af Søren Kierkegaard, som Poul V. Rubow har sagt. Brandes var individualist, ja, han var det i mange sammenhænge så radikalt, at Per Dahl i *Dansk litteraturhistorie* (bd. 6, 1985, p. 239) har kunnet skrive, at hans »liberalisme antog i stigende grad anarkistiske træk«. Men der findes en anden hovedlinie i anarkismen, forskellig fra den liberalistisk-individualistiske med dens affinitet til Søren Kierkegaard.

Henrik Ibsen har i *Brand* (1866) tegnet den ekstreme individualist som lever i en slags Søren Kierkegaardsk (religiøs) fanatisme. Det kunne være træk han frygtede i sig selv eller som Magdalene Thoresen havde fortalt ham om hos den unge, begavede, fantastisk intellektuelle Georg Brandes, som hun havde kendt og tilbedt siden sommeren 1864. Da Georg Brandes så anmeldte *Brand*, som om det var Henrik Ibsen, der var talerør for Søren

Kierkegaard, gentog Henrik Ibsen sin absolutte kritik af den ekstreme individualisme i *Peer Gynt* (1867), hvor Peer som bekendt anerkendes af troldende for at være sig selv nok. Og vil vi vide, hvilken anarkisme Henrik Ibsens vedholdende digteriske mistæneliggørelse af alle institutioner kan tilskrives, så er det *ikke* den individualistiske anarkisme efter Søren Kierkegaard og Georg Brandes, men det er den fællesskabssøgende, den folkelige anarkisme, hvor N.F.S. Grundtvig var en forløber. Derfor er det betegnende, at Peer Gynt reddes fordi et andet menneske holder ham fast. Dette gik langt over, hvad Georg Brandes ønskede sig af Henrik Ibsen, og han fornemmede at der var noget kristeligt på spil i det hele taget.

Asbjørn Aarseth er en opmærksom læser. Han har æren af at have påvist, at Henrik Ibsen i sit berømte digt til Georg Brandes, »Et rimbrev« (1875), faktisk ikke tilskriver sig selv den tanke, at vi sejler med et lig i lasten. Det ord hører han andre sige, og det er denne tro eller overtro, som han selv i digtet skildrer som fatal. En sådan nylæsning kræver sin mand, og alligevel er Aarseth et menneske og har begået den slemme fejl, at betragte Henrik Ibsen som hjemme i det som Aarseth kalder »liberalromantikken«. Begrebet vil kunne bruges om Brandes, om Henrik Ibsen er det så forkert som det kan være. Henrik Ibsen foragtede de liberale med deres friheder. Han ville frihed, og han så, lige fra begyndelsen med *Catilina* (1850) og helt til slutningen med *Når vi døde vågner* (1899), at frihed kan kun tilegnes i fællesskab, ligesom fællesskab kun kan bestå i frihed.

Det skulle være overflødigt at fremhæve disse ting, men faktisk er den brandesianske skævtolkning af Henrik Ibsen som en slags adept af ekstrem-individualisten Kierkegaard så veletableret, ja troen på Georg Brandes er i Norge så fastsiddende, at man næsten kunne tale om den norske konservativt liberalistiske ibsenisme, der står så fast som Dovrefjeld. Selv Aarseth, der i den nye litteraturhistories indledning er så fri at tale om det brud, som Georg Brandes hidførte, som noget der »bør lokaliseres på markedsføringens overflatenivå« (*Norsk* 26), selv han som kan sige dette, ligger under for traditionen. Men i litteraturhistoriens indledning hedder det alligevel med rette:

Litteraturforskningen har mange opgaver, men den vigtigste er å produsere nylesninger av litteraturen, både av eldre og nyere verk. [*Norsk* 21]

Det vil ikke være nogen enkel opgave at rette Ibsen-forståelsen i den nye litteraturhistorie. Det er nemlig sådan, at Henrik Ibsens folkelige anarkisme, der bærer stemplet af norsk folkelig vækkelse fra hans ungdomstid (*Norsk* 281), sprænger de fleste af de vekslende begreber af »romantisk« prægning, hvormed hans tidsrum etiketteres. Og det er naturligvis også sådan, at en diametralt anti-liberal, en grundfolkelig frihedsforståelse, indlæst eller udlæst i eller af Ibsens tekster, kommer til at kræve så stor relativ vægt i fremstillingens historiske hypoteser om påvirkning i datiden og om vores rette tolkning af andre forfatterskaber, at det kan mærkes meget tydeligt i hele Norden – og udenfor.

Det er givet, at hverken Asbjørn Aarseth eller hans medforfattere er dekonstruktive nihilister, som morer sig med at skrive uden hensyn til et begreb om sandhed. Selvfølgelig er den nye norske litteraturhistorie forpligtet på verifikationsproblemet, som vi alle er, når vi taler for alvor.

Med hensyn til den forståelse af Henrik Ibsens anarkisme, som her er antydet, så er den kendt og anerkendt, nogle steder mere, andre steder mindre, fra Los Angeles til St. Petersburg; men i Norge kan Asbjørn Aarseth endnu komme afsted med at skrive:

Det finst dei som vil sjå doktor Stockmann som ein komisk figur, og i delar av handlinga er han offer for ironi, men i sluttscenen står han fram som ein ekte romantisk helt, den eine mot dei mange, idealisten mot dei kortsynte materialistane. At borna hans trur på han, er eit sterkt vitnemål om dramatikkarens sympati. [*Norsk* 328]

Doktor Stockmann er ikke ene. Den ibsenske pointe er, at han tager fejl, når han siger, at »den stærkeste mand i verden, det er han, som står mest alene«. Han dementeres lige på stedet, og det er det allersidste ord i *En folkefiende* (1882), da den voksne datter, den unge lærerinde griber hans hænder og siger: »Far!«. I dette kærlighedsfællesskab, som er hans familie, er doktor Stockmann stærk.

Dramatikerens sympati er – så vidt jeg kan skønne – til stede i hele forfatterskabet med hensyn til samtlige personer, fordi Henrik Ibsen forstår dem i deres situation. Men skulle man fremhæve et ord af doktor Stockmann, som kunne anskueliggøre Ibsens anarkisme i kort begreb, så kunne det være dette ord: »Almuen er ikke andet end det råstof, som folket skal gøre folk af« (*Samlede verker. Hundreårsudgave*, I–XXI, 1928–1958, bd. IX 283). Ibsen

ville næppe i eget navn tænke om almuen som »råstof«, men det er en ægte tanke af ham, at det er *folket*, som skal skabe sig selv som folk. Eller, som Henrik Ibsen formulerer det i »Rimbrev til fru Heiberg« (1871):

det er livet, *det*, at bøje
eget indhold, åndigt, rigt,
i den form, som folkets øje
kræver for sit eget digt [...].

[*Samlede værker* XIV 431]

Det kunne aldrig nogen digter med en »ekstremt individualistisk« indstilling gøre til sin forkyndelse af kunstens krav på gyldighed, at det individuelle skal bøjes efter folkets behov. Henrik Ibsens poetik gør ham til antipode til den elitære Georg Brandes, til hans aristokratiske radikalisme og til hans Nietzsche. Og hvad skriver Asbjørn Aarseth, ja han skriver, hvad han kan:

Ibsen kunne dog finne hyllingstenen, til dømes i »Rimbrev til fru Heiberg«, men han var helst individualisten som la større vekt på provoserende idear enn på samklang i form og tanke. [*Norsk* 302]

* * *

Henrik Ibsen er så stor i verden, og han bør være så stor i Norge, at den nye litteraturhistorie i kommende oplag revideres med hensyn til de langtrækkende konsekvenser af hvad der i fuldt alvor kan gælde om hans forfatterskab i dag. Min læser vil, hvis han er kommet gennem ovenstående sider med sin skønsomhed i behold, forlængst have gættet, at der fra min egen hånd foreligger meget indgående Ibsen-studier, som, læst med tålmodighed, verificerer hvad jeg her har sagt i en hast. Jeg ville aldrig have turdet optræde imod den samlede norske fornuft i min gamle vens hjertelige person, i en så løs form som her, hvis jeg ikke havde kunnet henvise til de forarbejder, som man før eller siden vil tage alvorligt i Henrik Ibsens norske fædreland. Det drejer sig om bøgerne *Henrik Ibsens realisme: illusion katastrofe anarki* (bd. 1–2, 1985) og *Henrik Ibsens anarkisme: de samlede værker* (bd. 1–2, 1989).

Af hensyn til den læser, som nu måtte være nysgerrig, men aldrig vil få tid eller hjælp til at læse de nævnte afhandlinger med deres påvisning af

Henrik Ibsens poetik og praksis, skal jeg for en sikkerheds skyld gøre en tilføjelse her, som er af allerstørste betydning: Henrik Ibsens anarkisme er ikke noget, som Henrik Ibsen agiterer for eller som han forkynder i sine værker, som om de var skrevet på et politisk program. Hans anarkisme er grundmotivet hos ham, d.v.s. at vi kan rekonstruere hans opfattelse af, hvad menneskelig lykke vil sige. Menneskelig lykke er – i hans øjne – baseret på et frit fællesskab mellem mennesker. Med dette grundsyn digter Ibsen på stadig nye foranledninger menneskeskæbner, situationer, forløb, som kommer nærmere eller fjernere i berøring med lykken alt efter omstændighederne i deres liv. Hvad folket kunne lære af hans digtning, det kunne han aldrig sige. Hans kald var at spørge på en sådan måde, at hans læser (tilskuer) selv kunne finde sandheden om sig selv og sit eget liv i tilegnelsen af hans digtning: »den form, som folkets øje kræver for sit eget digt«. I denne proces, som han kaldte for poetisk erkendelse, lever han og hans grundmotiv videre, og i denne forstand er hans digtning folkeligt anarkistisk. Det var at lære folket at tænke stort. Det var hans kald – som han faktisk skrev.

[1994]